

**AKCEPTACJA AGRESJI KOBIEC
W ZALEŻNOŚCI OD JEJ ZGODNOŚCI ZE STEREOTYPEM**

Katarzyna Batko

Instytut Psychologii, Uniwersytet Wrocławski
ul. J. Wł. Dawida 1, 50-527 Wrocław

E-mail: 306371@uwr.edu.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2477-7039>

Izabela Rejment

Instytut Psychologii, Uniwersytet Wrocławski
ul. J. Wł. Dawida 1, 50-527 Wrocław

E-mail: 308790@uwr.edu.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9590-1877>

Marcelina Szydłowska

Instytut Psychologii, Uniwersytet Wrocławski
ul. J. Wł. Dawida 1, 50-527 Wrocław

E-mail: 311729@uwr.edu.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9695-9739>

Jarka Wencel

Instytut Psychologii, Uniwersytet Wrocławski
ul. J. Wł. Dawida 1, 50-527 Wrocław

E-mail: 308954@uwr.edu.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9507-3533>

ABSTRAKT

Cel. Celem badania była weryfikacja wpływu stereotypów płci na postrzeganie przez społeczeństwo agresywnego zachowania kobiet. Aby sprawdzić, które z zachowań agresywnych jest rozumiane przez społeczeństwo jako stereotypowo męskie i stereotypowo kobiece, przeprowadzone zostało badanie pilotażowe.

Metody. Do zmierzenia aprobaty społecznej względem przejawianej przez kobietę agresji użyto 2 pytań zawierających ocenę i stopień usprawiedliwienia zachowania. Skala Męskości i Kobiecości (SMiK) została wykorzystana do oceny poziomu męskości u kobiety. W badaniu wzięło udział $N=155$ osób, w tym 104 kobiety i 47 mężczyzn. Cztery osoby, które nie określiły swojej płci, nie były uwzględnione w dalszym badaniu.

Wyniki. Wyniki pozwoliły potwierdzić jedno z założeń badania mówiące o tym, iż zachowanie kobiety przejawiającej agresję niezgodną ze stereotypem kobiecości będzie postrzegane bardziej negatywnie niż zachowanie zgodne ze stereotypem kobiecości. Do potwierdzenia dwóch pozostałych hipotez nie została uzyskana wystarczająca liczba dowodów.

Wnioski. Badanie dowiodło, że zachowanie kobiety niezgodne ze stereotypem płci nie spotka się z aprobatą społeczną w tak dużym stopniu, jak w przypadku zachowania zgodnego ze stereotypem płci. Nie udało się wykazać różnic między płciami względem aprobaty wobec zachowania kobiety niezgodnego ze stereotypem kobiecości. W kolejnych badaniach należałoby wziąć pod uwagę takie czynniki jak: wiek, wykształcenie, wielkość miejsca zamieszkania oraz różnice środowiskowe pod względem politycznym, ideologicznym czy wyznaniowym.

Słowa kluczowe: agresja, sprawczość–wspólnotowość/męskość–kobiecość, stereotyp, aprobatą społeczną, SMiK

The acceptance of women's aggression according to its conformity to the stereotype

ABSTRACT

Aim of study. The aim of study was to verify the impact of gender stereotypes on society's perception of women's aggressive behaviour. To check which aggressive behaviour is perceived by society as stereotypically male and female, a pilot study was conducted.

Research method. To measure social approval of a woman's aggressive behaviour, two original questions were used. The questions contained an assessment and the degree of behaviour justification. The Scale of Masculinity and Femininity (SM&F) has been used to level masculinity in women. In the final study 155 people took part, 104 women and 47 men. Four people, who didn't specify their gender, weren't included in the further analysis.

Results. The results allow us to confirm one of the assumptions that a woman's aggressive non-stereotypical behaviour would not be perceived as positive as stereotypical behaviour. Considering the fact that not enough evidence has been gathered, we weren't able to confirm the other two assumptions.

Conclusion. The study did prove that non-stereotypical woman's behaviour isn't as approved by society as stereotypical woman's behaviour. The results didn't differentiate between the sexes in terms of non-stereotypical woman's behaviour. In further research other factors should be taken into consideration, such as: age, education, size of place of residence and environmental differences in political, ideological or religious terms.

Key words: aggression, agency–communion, masculinity–femininity, stereotype, social approval, SM&F

WPROWADZENIE

Agresja jest złożonym, społecznym zachowaniem i wydaje się być wpisana w funkcjonowanie jednostki i jej relacje interpersonalne (Denson, O'Dean, Blake, Beaney 2018). Najpowszechniej stosowana definicja agresji to: zachowanie mające na celu spowodowanie cierpienia innej istocie ludzkiej, która jest zmotywowana, aby go unikać (Wojciszke, 2018). Można podzielić ją ze względu na cel: wroga, obejmująca swym znaczeniem agresję gniewną i reaktywną, gdzie ta druga rozumiana jest jako nieprzewidziana reakcja na wydarzenie, oraz instrumentalna, która jest zaplanowana i bezpośrednio ukierunkowana na osiągnięcie celu i wyrządzenie krzywdy (Wojciszke, 2018). Inne źródła podają, że może ona przybierać także takie formy jak: fizyczna, werbalna, pośrednia, bezpośrednia. Istnieje również agresja impulsywna, wywołana w odpowiedzi na prowokację, zaplanowana oraz wykorzystywana jako środek do osiągnięcia celu (Berkowitz, 1993; Baron, Richardson, 1994; Geen, 2001; Anderson, Bushman, 2002).

Agresja i zachowania agresywne są najczęściej wymienianymi cechami psychospołecznymi, które odróżniają mężczyzn i kobiety (Szczepanik, 2007). Wyższy stopień agresywności częściej przypisywany jest mężczyznom niż kobietom i stale podejmowane są próby wyjaśniania tych różnic czynnikami psychologicznymi i biologicznymi (Lightdale, Prentice, 1994). Odnośnie do częstotliwości i rodzaju przejawianej agresji w zależności od płci badania empiryczne nie dostarczają jednoznacznych danych, jednak wskazują one na wpływ czynników sytuacyjnych oraz norm kulturowych (Bandura, 1965; Frodi et al., 1977; Lii and Wong, 1982; Mead, 1970, za: Lightdale, Prentice, 1994).

Szczepanik (2007) podkreśla, że płeć może różnicować przyczynę wyzwalania agresywnej reakcji. W przypadku kobiet wymienia się nieuprzejme traktowanie i niegrzeczne uwagi, a u mężczyzn niepowodzenia, niemożność ukończenia zadania, świadomość własnej bezsilności, poczucie ubezwłasnowolnienia i braku swobody (Brannon, 2002).

Badania Archera i Coyne (2005) donoszą, że kobiety w równym lub nawet większym stopniu niż mężczyźni wyrażają agresję w sposób werbalny, a dużo rzadziej stosują jej fizyczną formę (Eagly, Steffen, 1986). Wyniki potwierdzają opinię publiczną, że to właśnie mężczyźni jawią się nam jako bardziej brutalni w zachowaniu (UN Office on Drugs, Crime, 2013), kobiety natomiast stosują inne formy agresji (Richardson, 2005) np. pośrednią (Frankowiak, 2020).

Niższy poziom agresji fizycznej zaobserwowany u kobiet może wynikać z ich obaw przed oceną społeczną, gdzie agresja uznawana jest jako niepoprawne zachowanie, będące niezgodne ze stereotypem płci. W warunkach ekspozycji społecznej, gdy czują się obserwowane, są mniej skłonne do jej przejawiania (Lightdale, Prentice, 1994), ponieważ jest to reakcja niepożądana przez społeczeństwo. Dodatkowo taka kobieta widziana jest jako „zła, samolubna, zimna i nieczuła” (Kaplan, Yasinki, 1984). Stephanie A. Shields przytacza w swojej książce słowa Harriet Lerner, która podkreśla znaczenie tabu, jakim objęte są pewne uczucia kobiet – głównie złość – nazywane przez Alison Jaggar (1992) „uczuciami wyjętymi spod prawa”. Stereotypowa kobiecość nie musi być równoznaczna z tym, że kobiety nie wyrażają złości i nie przejawiają zachowań agresywnych. Należy jednak

podkreślić, że wraz ze złością u kobiet pojawia się szereg różnych emocji, które mają na celu ją stłumić. Dzieje się tak ze względu na małe przyzwolenie kulturowe na okazywanie tej emocji przez kobiety, dlatego też można ją pomylić ze smutkiem czy żalem, natomiast za pomocą płaczu, lęku i poczucia winy kobiety często próbują zamaskować drzemającą w nich złość, ponieważ obawiają się konsekwencji moralnych i społecznych (Kopper, Epperson, 1996, za: Zalewska, 2013). Można więc stwierdzić, iż przypisuje się im inne formy ekspresji złości niż mężczyznom. Powodem takiego działania są utrwalone przekonania dotyczące płci. Potwierdza to również Lewis Terman (1936), który uważa, że typową męską emocją jest złość, a kobieta jawi się zwykle jako strachliwa i uległa, lecz skłonna do zazdrości.

Teorie socjobiologiczne podkreślają warunkowanie agresywnego zachowania czynnikami biologicznymi, głównie poziomem testosteronu (Szczepanik 2007). Brannon (2002) przytacza natomiast serię badań wskazujących na niejasny kierunek działania androgenów. Chociaż wyższy poziom testosteronu koreluje z większą motywacją do rywalizacji, wpływ ten nie jest jednokierunkowy i bezpośredni, wiąże się on z emocjami, które pośredniczą między czynnikiem hormonalnym a behawioralnym. Istnieje związek między testosteronem a konfliktowym zachowaniem, również agresywnym, lecz czynnik społeczno-ekonomiczny, doświadczenia i styl życia mężczyzn również odgrywają w nim znaczącą rolę (Brannon, 2002; Kemper, 1990).

Wojciszke (2010) mówi o teorii biospołecznej, w której zaznacza, że kobiety cechują się ugodowością, opiekuńczością i wspólnotowością, mężczyźni zaś asertywnością, przedsiębiorczością oraz sprawczością. Jest to wynik podziału obowiązków w życiu partnerskim kobiety i mężczyzny. Odmienność cech obu płci doprowadziła do powstania hierarchii społecznej, w której mężczyźni znajdują się u szczytu władzy. W momencie utraty przywilejów, władzy oraz poczucia sprawczości, które są mocno związane ze stereotypowym przywilejem męskości, pojawia się złość (Archer, 2004). Mówiąc o złości i agresji wykształconej ze względów adaptacyjnych u mężczyzn, należy również wspomnieć o teorii nakładów rodzicielskich Roberta Trivesa, który uważa, że rywalizacja o partnerkę z potencjalnymi kandydatami skutkuje wzrostem poziomu agresji u mężczyzn (Wojciszke, 2010). Wyjaśniając różnice w zachowaniu, ale też rozumieniu i definiowaniu ról społecznych przyswajanych przez kobiety i mężczyzn, warto przytoczyć teorię rozwoju ról płciowych Jeanne H. Block. Zgodnie z nią stworzenie przez jednostkę pełnej koncepcji roli płciowej jest długotrwałym procesem przypadającym na okres dzieciństwa i adolescencji, silnie związanym z kształtowaniem się osobowości (Chomczyńska-Miliskiewicz, 2002, za: Szczepanik, 2007). W tym czasie następuje integracja i internalizacja cech oraz zachowań postrzeganych jako adekwatne względem danej płci, w tym również ekspresja agresji. Informacje dotyczące kobiecości obejmują takie zagadnienia, jak: „kontrola agresji, brak pewności siebie, wzajemność i zależność”. Chłopcy natomiast internalizują stereotypowy obraz męski, który stanowi zupełną opozycję do kobiecego. Zawierają się w nim m.in. niezależność, pewność siebie i słaba kontrola agresji (Szczepanik, 2007). Badania Dany Birnbaum i Williama L. Crolla (1984) dowodzą, że dzieci już w wieku przedszkolnym łączą agresję z tym, co stereotypowo męskie, a smutek i strach z tym, co stereotypowo kobiece.

Stereotypy płci to powszechnie podzielane sądy na temat funkcjonowania ich przedstawicieli. Człowiek nabywa je w procesie socjalizacji bądź uczenia się. Funkcjonują one jak schematy poznawcze, które w momencie wątpliwości pozwalają wypełniać luki w tym, co niezrozumiałe poprzez zmodyfikowanie treści tak, by pasowały do tych dobrze już znanych (Shields, 2004). W przypadku niejasnych zachowań sytuację interpretuje się poprzez mocno ugruntowane społecznie stereotypy płci. Badania Richarda Fabesa i Carol Martin dotyczące wpływu stereotypów emocji na przypominanie u dzieci dowodzą tezę, że schematy poznawcze pozwalają człowiekowi selektywnie przetwarzać informacje i dobierać treści do oczekiwań – dzieci, w momencie próby dopasowania płci do obserwowanego wcześniej zachowania, z płaczem łączyły dziewczynkę, nie chłopca. Chłopcy częściej niż dziewczynki modyfikowali treści niezgodne ze stereotypem płci tak, by pasowały do ich oczekiwań (Martin, Fabes, Eisenbud, Karbon, Rose, 1990). Zdaniem Margaret S. Clark i in. (1996) na to, w jaki sposób zostanie ocenione wyrażenie złości, ma wpływ zarówno płeć osoby wyrażającej złość, jak i płeć oceniającego.

W związku z tym, że męskość przyjmowana jest jako kategoria dominująca, to w zależności od tego, kto będzie wyrażał złość – mężczyzna czy kobieta, spotkają ich odmienne konsekwencje (Shields, 2004). Kobięca agresja prawdopodobnie częściej poddawana będzie refleksji i nie będzie godna uzasadnienia. Dla potwierdzenia tego rodzaju przypuszczeń, a także w celu znalezienia różnic w ocenie reakcji emocjonalnych kobiet i mężczyzn Shields oraz Jill Crowley (1996; za: Wilkinson, 1996) przeprowadziły eksperyment, którego wyniki pokazały, że osoby badane rzadziej uważały agresywne zachowanie kobiet za godne uzasadnienia i usprawiedliwienia w porównaniu do zachowania mężczyzn. Ponadto kobieta uznawana była za istotnie mniej opanowaną niż mężczyzna. Lerner (1985) mówi także o konsekwencjach, jakie spotykają kobietę, kiedy nie zachowuje się zgodnie ze stereotypem swojej płci. Sankcje towarzyskie, lekceważenie oraz niepoehlebne opinie to tylko niektóre z wielu możliwych reakcji społecznych na agresję ze strony kobiet.

Sandra Bem (1974, 2000, za: Lipińska-Grobelny, Gorczycka, 2011) zebrała dane przeczące temu, iż męskość i kobiecość to dwa zupełnie rozłączne czynniki. Dowodzi ona, że męskość i kobiecość w pewnym stopniu ze sobą korelują. Dodatkowe potwierdzenie tej tezy może stanowić teoria Carla Gustava Junga mówiąca o tym, że bycie mężczyzną nie wyklucza posiadania cech żeńskich, tak samo posiadanie cech męskich nie zaprzecza byciu kobietą (Gładzewska, 2001, za: Lipińska-Grobelny, Gorczycka, 2011). Według Beverly Kopper i Douglasa Eppersona (1996, za: Linda, 2002) to męskość, a nie sama płeć biologiczna, związana jest z przejawianiem agresji oraz różnymi jej formami.

Postawiono następujące hipotezy:

- H1: Zachowanie kobiety przejawiającej agresję niezgodną ze stereotypem kobiecości będzie spostrzegane bardziej negatywnie niż zachowanie zgodne ze stereotypem kobiecości.

Wyniki badań Shields i Crowley (1996; za: Wilkinson, 1996) wykazały, że zachowanie kobiet niezgodne ze stereotypem płci spotyka się z mniejszą aprobatą.

- H2: Zachowanie kobiety przejawiającej agresję niezgodną ze stereotypem kobiecości będzie mniej aprobowane przez mężczyzn niż przez kobiety. Ocena wyrażanej agresji jest zależna zarówno od płci osoby, która ją przejawia, jak i od płci osoby oceniającej (Clark i in., 1996).
- H3: Kobieta wyrażająca agresję niezgodną ze stereotypem kobiecości osiągnie wyższy wynik w wymiarze męskości na Skali Męskości i Kobiecości w porównaniu z kobietą przejawiającą agresję neutralną wobec stereotypu i zgodną z nim.
Stereotypowy obraz kobiecości wiąże się z zagadnieniami takimi jak: kontrola agresji, brak pewności siebie, wzajemność i zależność, obraz męski natomiast jest jego zupełną opozycją. Zawiera się w nim m.in. niezależność, pewność siebie i słaba kontrola agresji (Szczepanik, 2007). Badania Birnbaum i Crolla (1984) dowodzą, że dzieci już w wieku przedszkolnym łączą agresję z tym, co stereotypowo męskie, a smutek i strach z tym, co stereotypowo kobiece.

W badaniu wyróżniono następujące zmienne niezależne: płeć osoby badanej (kobieta/mężczyzna) i rodzaj przedstawianej agresji (kobieca/męska/neutralna) oraz zmienne zależne: postrzeganie zachowania kobiety na skalach męskości i kobiecości (ocenił bohaterkę przy pomocy przymiotników ze Skali Męskości i Kobiecości) oraz aprobatę dla zachowania agresywnego (dwa pytania). W celu określenia, które zachowania agresywne są stereotypowo męskie, a które stereotypowo kobiece, sędziowie kompetentni zostali poproszeni o ustosunkowanie się do stworzonych 12 krótkich opisów sytuacji. Kontekst sytuacyjny pozostał neutralny, natomiast przedstawione zachowania zostały uznane przez autorki badania za męskie, kobiece i neutralne wobec stereotypu. Zadaniem osób biorących udział w pilotażu była ocena zachowania na skali od 1 do 7 (od typowego dla kobiet do typowego dla mężczyzn). Wyniki pozwoliły na wyodrębnienie trzech zachowań: typowo męskiego (uderzenie pięścią w twarz), typowo kobiecego (spoliczkowanie) i neutralnego (pokazanie środkowego palca).

W badaniu docelowym respondenci zostali losowo przydzieleni do trzech grup: (1) osoby oceniające zachowanie typowo kobiece, (2) osoby oceniające zachowanie typowo męskie, (3) osoby oceniające zachowanie neutralne wobec stereotypu płci.

Osoby badane

W badaniu wzięło udział N=155 osób, w tym 104 kobiety, 47 mężczyzn oraz 4 osoby, które przy wyborze płci zaznaczyły opcję „inne”, dlatego zostały wykluczone z analizy.

Procedura badania

Badanie odbywało się w formie internetowej. W celu zoperacjonalizowania zmiennej niezależnej „płeć” uczestnicy zostali poproszeni o określenie swojej płci.

Chcąc zbadać postrzeganie agresji stereotypowo kobiecej i stereotypowo męskiej, konieczne było przeprowadzenie testu pilotażowego. Sędziowie kompetent-

ni zostali poproszeni o przypisanie płci do różnych rodzajów ekspresji agresji (typowo kobieca lub typowa męska) na podstawie 12 opisów sytuacji.

Aby zoperacjonalizować zmienną niezależną „rodzaj przedstawianej agresji”, wykorzystany został krótki opis sytuacji neutralnej płciowo występujący w trzech wersjach: kobieta przejawiająca agresję zgodną ze stereotypem płci (spoliczkowanie), niezgodną z nim (uderzenie pięścią w twarz) lub neutralną wobec stereotypu (pokazanie środkowego palca).

Opis sytuacji użytej w badaniu:

Jesteś na imprezie w klubie. Jest tłoczno, wszyscy dobrze się bawią. Obok ciebie tańczy kobieta z osobą X. Kątem oka zauważasz, że, przedzierając się przez tłum, para znajomych wychodzi z klubu. Zaciekawiony podążasz za nimi i obserwujesz sytuację zza drzwi. Między kobietą, a osobą X dochodzi do kłótni. Niestety, z powodu głośnej muzyki, nie słyszysz rozmowy.

Nagle kobieta policzkuje swojego rozmówcę i opuszcza teren klubu.

Nagle kobieta uderza pięścią w twarz swojego rozmówcę i opuszcza teren klubu.

Nagle kobieta pokazuje środkowy palec swojemu rozmówcy i opuszcza teren klubu.

Żeby zoperacjonalizować zmienną zależną „aprobata dla zachowania agresywnego” użyte zostały 2 pytania autorskie dotyczące usprawiedliwienia i oceny zachowania kobiety z opisu. Badani odpowiadali na skali interwałowej (od 1 do 7). Użyto także przymiotników ze Skali Męskości i Kobiecości (SMiK) określających męskość. Osoby badane zaznaczały na skali interwałowej (od 1 do 5), na ile dany przymiotnik określa kobietę z opisu. Wysoki wynik oznaczał, że kobieta była spozstrzegana jako bardziej męska. Natomiast niski wynik wskazywał na postrzeganie jej jako mniej męskiej, a tym samym bardziej zgodnej ze stereotypem kobiecości.

WYNIKI

W celu zweryfikowania hipotezy: zachowanie kobiety przejawiającej agresję niezgodną ze stereotypem kobiecości będzie spozstrzegane bardziej negatywnie niż zachowanie zgodne ze stereotypem kobiecości, przeprowadzono jednoczynnikową analizę wariancji ANOVA, której wyniki pozwalają na przyjęcie postawionej hipotezy $F(2, 145) = 11,91; p=0,001$ dla zmiennej „ocena zachowania”.

Porównania post-hoc za pomocą testu Bonferroniego ujawniły istotne statystycznie różnice ($p < 0,001$) między grupami „środkowy palec” i „uderzenie pięścią”. Użyty test pokazał również istotną statystycznie różnicę ($p < 0,05$) między grupami „spoliczkowanie” i „uderzenie pięścią”. Różnic istotnych statystycznie nie ma za to między grupami „spoliczkowanie” a „środkowy palec”. Najniżej oceniona została kobieta przejawiająca zachowanie niezgodne ze stereotypem kobiecości („uderzenie pięścią”) ($M=2,77; SD=1,31$), na drugim miejscu znalazło się zachowanie zgodne ze stereotypem kobiecości („spoliczkowanie”) ($M=3,47; SD=1,34$), najwyżej oceniono natomiast zachowanie neutralne wobec stereotypu („Środkowy palec”) ($M=4,07; SD=1,09$). Eta kwadrat = 0,14.

Aby zweryfikować powyższą hipotezę, przeprowadzono również jednoczynnikową analizę wariancji ANOVA dla zmiennej „usprawiedliwienie zachowania”. Jej wyniki pozwalają na przyjęcie postawionej hipotezy $F(2, 145) = 16,67$; $p=0,001$. Porównania post-hoc za pomocą testu Bonferroniego ujawniły istotne statystycznie różnice ($p < 0,001$) między grupami „środkowy palec” i „uderzenie pięścią”. Użyty test pokazał także istotną statystycznie różnicę ($p < 0,002$) między grupami „spoliczkowanie” i „uderzenie pięścią” oraz pomiędzy grupami „spoliczkowanie” a „środkowy palec” ($p < 0,09$). Najniżej oceniona została kobieta przejawiająca zachowanie niezgodne ze stereotypem kobiecości („uderzenie pięścią”) ($M=3,55$; $SD=1,61$), następnie zachowanie zgodne ze stereotypem kobiecości („spoliczkowanie”) ($M=4,64$; $SD=1,57$), najwyżej oceniono natomiast zachowanie neutralne wobec stereotypu („środkowy palec”) ($M=5,48$; $SD=1,52$). Eta kwadrat = 0,19.

Tabela 1.

Spostrzeżenie zachowania agresywnego przejawianego przez kobietę z historyjki

Rodzaj zachowania agresywnego	Ocena zachowania		Usprawiedliwienie zachowania	
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Uderzenie pięścią	2,77	1,31	3,55	1,61
Spoliczkowanie	3,47	1,34	4,64	1,57
Środkowy palec	4,07	1,09	5,48	1,52

Źródło: Badania własne.

Zakładano, że zachowanie kobiety przejawiającej agresję niezgodną ze stereotypem kobiecości będzie mniej aprobowane przez mężczyzn niż przez kobiety. W celu weryfikacji tej hipotezy został użyty test t-Studenta dla prób niezależnych. Analiza nie wykazała istotnych statystycznie różnic w stopniu aprobaty zachowania niezgodnego ze stereotypem kobiecości między grupą oceniających kobiet, gdzie usprawiedliwienie zachowania wynosi ($M=3,69$; $SD=1,55$), a jego ocena ($M=2,86$; $SD=1,36$), a grupą mężczyzn, gdzie usprawiedliwienie zachowania wynosi ($M=3,27$; $SD=1,75$), a jego ocena ($M=2,53$; $SD=1,19$). Poziom istotności porównywanych grup w przypadku zmiennej „usprawiedliwienie zachowania” wyniósł $p=0,41$, natomiast dla zmiennej „ocena zachowania” $p=0,41$.

Tabela 2.

Różnice między kobietami a mężczyznami w aprobacie dla zachowania agresywnego niezgodnego ze stereotypem kobiecości przejawianego przez kobietę z historyjki

Aprobata zachowania niezgodnego ze stereotypem kobiecości	Kobiety		Mężczyźni	
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Usprawiedliwienie zachowania	3,69	1,55	3,27	1,75
Ocena zachowania	2,86	1,36	2,53	1,19

Źródło: Badania własne.

W grupie osób badanych znalazło się dwa razy więcej kobiet niż mężczyzn, dlatego oprócz testów t-Studenta policzono nieparametryczny jego odpowied-

nik, czyli test U Mann-Whitneya, który dał podobne wyniki do testu t-Studenta. Dodatkowo sprawdzono rozkład odpowiadający na pytania w grupie kobiet i mężczyzn. Na podstawie tych rozkładów wykluczyć można, że dysproporcja w liczebności mogła mieć wpływ na wskazane wyniki.

W celu zweryfikowania hipotezy: kobieta wyrażająca agresję niezgodną ze stereotypem kobiecości osiągnie wyższy wynik w wymiarze męskości na Skali Męskości i Kobiecości w porównaniu z kobietą przejawiającą agresję neutralną wobec stereotypu i zgodną z nim, przeprowadzono jednoczynnikową analizę wariancji ANOVA, której wyniki nie pozwalają na przyjęcie postawionej hipotezy $F(2, 145) = 1,98, NI$.

DYSKUSJA

Celem badania było określenie wpływu stereotypów płci na postrzeganie przez społeczeństwo agresji wyrażanej przez kobiety. W kulturze istnieją dwa rozłącznie pojmowane pojęcia emocji kobiecych i męskich. Złość nagminnie pojawia się jako archetypowa emocja męska, czyli silnie związana ze stereotypem płci. Kobiecą agresję częściej poddaje się refleksji i nie jest ona uznawana za godną uzasadnienia (Shields, Crowley, 1996; za: Wilkinson, 1996). Jak wiadomo, stereotypy są mocno zakorzenione w płci i w pojęciu „ja” każdego człowieka. Z tego powodu kobiety częściej narażone są na sankcje społeczne (w tym towarzyskie) niż mężczyźni (Lerner, 1985). Spotykają się z negatywnym odbiorem, szczególnie w środowisku mężczyzn, którzy nierzadko mogą poczuć się zagrożeni, kiedy kobieta zaczyna podkreślać swoją sprawczość.

Warto przypomnieć, że złość nie zawiera się w stereotypowym rozumieniu kobiecości. Jest ona emocją uznawaną za typowo męską (Terman, 1936). W związku z tym kobieta wyrażająca agresję niezgodną ze stereotypem kobiecości powinna być wyżej oceniana na skali normatywnej męskości, niż kobieta przejawiająca agresję zgodną ze stereotypem kobiecości.

Wyniki przeprowadzonego badania oraz przytoczona literatura potwierdzają pierwszą hipotezę. Zarówno w przypadku oceny zachowania, jak i jego usprawiedliwienia zachowanie stereotypowo męskie przejawiane przez kobietę było najmniej aprobowane. Z najwyższą aprobatą spotkało się zachowanie neutralne wobec stereotypu, czyli pokazanie środkowego palca. Można przypuszczać, iż ta forma ekspresji istnieje w komunikacji niewerbalnej tak długo, że jej znaczenie mogło się zmienić i stało się gestem nienacechowanym płciowo, a zależnym od kontekstu sytuacji. Ciekawym wynikiem w badaniu okazała się ocena zachowania zgodnego ze stereotypem kobiecości. Zakładano, że będzie to forma agresji, która spotka się z najwyższym poziomem aprobaty społecznej, jednak wyniki tego nie potwierdziły.

W przypadku drugiej hipotezy nie udało się wykazać różnic między płciami względem aprobaty wobec zachowania kobiety niezgodnego ze stereotypem kobiecości. Brak różnic okazał się nie mieć związku z dysproporcją w liczebności badanych, jak początkowo założono. Prawdopodobnym błędem było pominięcie w metryczce pytania o wiek. Należy przypuszczać, że respondenci to głównie

młode osoby, wśród których, pomimo odmiennych środowisk, próby rozumienia męskości-kobiecości jako rozłącznych kategorii płciowych coraz bardziej ulegają zmianom. Argumentem tym można spróbować wyjaśnić również fakt, dlaczego nie udało się potwierdzić hipotezy trzeciej, która mówi, iż kobieta wyrażająca agresję niezgodną ze stereotypem kobiecości osiągnie wyższy wynik w wymiarze męskości na Skali Męskości i Kobiecości w porównaniu z kobietą przejawiającą agresję neutralną wobec stereotypu i zgodną z nim.

Uzyskane wyniki mogą również mieć swoje podłoże w zmianach, jakie zachodzą w społeczeństwie, dotyczących obrazu kobiecości i wszystkiego, co z nim związane. Współcześnie stereotypy są coraz częściej tematem badań, dyskusji, refleksji, co zdaje się powodować małe rewolucje w podejściu społeczeństwa do niektórych aspektów dotyczących zagadnienia stereotypów płci. Jedną z nich może być zmiana poglądów względem uczuć wyrażanych przez człowieka – bez znaczenia czy to kobieta, czy mężczyzna.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Anderson, C. A., Bushman, B. J. (2002). Human Aggression. *Annual Review of Psychology*, 53, 27-51. DOI: 10.1146/annurev.psych.53.100901.135231
- [2] Archer, J. (2004). Sex Differences in Aggression in Real-World Settings: A Meta-Analytic Review. *Review of General Psychology*, 8(4). DOI: 10.1037/1089-2680.8.4.291
- [3] Archer, J., Coyne, S. M. (2005). An Integrated Review of Indirect, Relational and Social Aggression. *Personality and Social Psychology Review*, 9, 212-230. DOI: 10.1207/s15327957pspr0903_2
- [4] Baron, R. A., Richardson, D. R. (1994). *Human Aggression*. 2nd Edn. Plenum.
- [5] Berkowitz, L. (1993). *Aggression: its Causes, Consequences, and Control*. McGraw-Hill Book Company.
- [6] Birnbaum, D. W., Croll, W. L. (1984). The Etiology of Children's Stereotypes About Sex Differences in Emotionality. *Sex Roles*, 10, 677-691.
- [7] Brannon, L. (2002). *Psychologia rozwoju. Kobiety i mężczyźni: podobni czy różni*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- [8] Clark, M. S., Pataki, S. P., Carver, V. H. (1996). Some Thoughts and Findings on Self-Presentation of Emotions in Relationships. W: G. J. O. Fletcher, J. Fitness (red.), *Knowledge Structures in Close Relationships: A Social Psychological Approach* (s. 247-274). Mahwah: Lawrence Erlbaum. DOI: 10.1017/CBO9780511628191.011
- [9] Denson, T. F., O'Dean, S. M., Blake, K. R., Beames, J. R. (2018). *Aggression in Women: Behavior, Brain and Hormones. Frontiers in Behavioral Neuroscience*. DOI: 10.3389/fnbeh.2018.00081
- [10] Eagly, A. H., Steffen, V. J. (1986). Gender and Aggressive Behavior: A Meta-analytic Review of the Social Psychological Literature. *Psychological Bulletin*, 100(3), 309-330. DOI: 10.1037/0033-2909.100.3.309
- [11] Frankowiak, J. (2020). Agresja werbalna w kontekście innych zachowań problemowych adolescentów. *Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio*, 42(2), 445-454.
- [12] Geen, R. G. (2001). *Humam Aggression*. 2nd Edn. Taylor & Francis.
- [13] Jaggar, A. M. (1992). Love and Knowledge: Emotion in Feminist Epistemology. W: E. D. Harvey, K. O'Kruhlik (red.). *Woman and Reason* (115-142). University of Michigan Press.
- [14] Kaplan, A. G., Yasinski, L. (1984). Conflict and Conflict Inhibition in Women: Theoretical Considerations and Clinical Applications. *Journal of the American Academy of Psychoanalysis*, 12, 13-30.
- [15] Kemper T. (1990). *Social Structure and Testosterone*. Rutgers University Press.
- [16] Lerner, H. (1985). *The Dance of Anger: A Woman's Guide to Changing the Patterns of Intimate Relationships*. HarperCollins.
- [17] Lightdale, J. R., Prentice, D. A. (1994). Rethinking sex differences in aggression: Aggressive behavior in the absence of social roles. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 20(1), 34-44. DOI:10.1177/0146167294201003
- [18] Linda, B. (2002). *Psychologia rodzału*. Gdańsk: GWP.

- [19] Lipińska-Grobelny, A., Gorczycka, K. (2011). The Reconstruction of a Technique to Assess Psychological Gender. *Przegląd Psychologiczny*, 54(2), 179-192.
- [20] Martin, C. L., Fabes, R. A., Eisenbud, L., Karbon, M. M., Rose, H. A. (1990). Boys Don't Cry: Children's Distortions of Others' Emotions. Paper presented at the Southwestern Society for Research in Human Development. Tempe.
- [21] Richardson, D. S. (2005). The Myth of Female Passivity: Thirty Years of Revelations About Female Aggression. *Psychology of Women Quarterly*, 29, 238-247. DOI: 10.1111/j.1471-6402.2005.00218.x
- [22] Shields, S. A., Crowley, J. (1996). Appropriating Questionnaires and Rating Scales for a Feminist Psychology: A Multi-Method Approach to Gender and Emotions. W: S. Wilkinson (red.), *Feminist Social Psychologies* (s. 218-232). Open University Press.
- [23] Shields, S. A. (2004). *Mówiąc od serca. Płeć i społeczny wymiar uczuć*. Wydawnictwo Literackie.
- [24] Szczepanik, R. (2007). Kulturowo-społeczna „płeć” agresji. Perspektywa pedagogiczna. W: J. Wawrzyniak (red.), *Socjologiczne i psychopedagogiczne aspekty przemocy* (57–68). Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi.
- [25] Terman, L. M., Miles, C. C. (1936). *Sex and Personality*. Russell and Russell.
- [26] UN Office on Drugs and Crime. (2013). Global study on homicide. <https://www.unodc.org/gsh/>
- [27] Wojciszke, B. (2018). *Psychologia społeczna*. Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- [28] Wojciszke B. (2010). *Sprawczość i wspólnotowość. Podstawowe wymiary spostrzegania społecznego*. GWP.
- [29] Zalewska, K. (2013). *Stereotypy męskości i kobiecości a zachowania agresywne mężczyzn chorujących na schizofrenię* [niepublikowana praca doktorska]. Instytut Psychologii, Wydział Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Śląskiego.